

ELS LLIBRES D'ENTRADES DE MALALTS DE L'HOSPITAL DE LA SANTA CREU DE BARCELONA (S. XV-XVIII)

Reis Fontanals Jaumà

Biblioteca de Catalunya

e-mail: rfontana@bnc.cat

Rebut: 2 juny 2013 | Revisat: 5 setembre 2013 | Acceptat: 1 desembre 2013 | Publicat: 20 desembre 2013 | doi: 10.1344/Svmma2013.2.3

Resum

Aquest article analitza el conjunt de llibres de malalts de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona entre els segles XV i el XVIII que es conserven actualment a la Biblioteca de Catalunya i a l'Arxiu Històric de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Els llibres s'estudien des de diferents punts de vista i s'agrupen a partir de la seva ubicació, de la seva tipologia, morfologia i cronologia. S'hi identifiquen de forma sistemàtica les dades que contenen i la seva evolució al llarg del temps. La inclusió d'un bon nombre d'exemples i de comparances amb altres fonts històriques, mostra la dimensió d'aquesta documentació com a recurs estadístic fiable, però a més, l'article vol posar de relleu la riquesa informativa d'aquests documents com a font primera de gran valor per a la recerca en el camp assistencial d'època medieval i moderna.

Paraules clau: Hospital de la Santa Creu, hospitals, assistència, Catalunya, Barcelona, arxius hospitalaris, documentació

Abstract

This article analyses the books of admission of the Hospital de la Santa Creu in Barcelona, between the 15th and the 18th century, currently preserved in the Library of Catalonia and the Historical Archive of the Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. In this paper, the books are studied and grouped according to the following criteria: location, type, morphology and chronology. The data they contained, as well as their evolution over time, are systematically identified. The inclusion of examples and comparisons to other historical sources highlights the importance of these documents as a reliable statistical resource. Furthermore, this text aims at emphasizing the richness of these documents as a valuable primary source for the research on medieval and modern welfare.

Key words: Hospital de la Santa Creu, Hospitals, Welfare, Catalonia, Barcelona, Hospital archives, Documents

1. Introducció

Joseph Townsend explicava en el seu llibre sobre el viatge que va realitzar per Espanya a finals del segle XVIII (TOWNSEND 1791) que l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona era el millor organitzat que havia vist en tot el continent europeu. Un examen atent dels llibres administratius de la institució permetria saber si aquella afirmació tenia algun fonament real o va ser un comentari frívol i desinformat. Les primeres ordinacions de l'Hospital, redactades l'any 1417, són efectivament un magnífic manual d'organització interna. En el pròleg indiquen que en els temps inicials les diferents funcions les realitzaven indistintament tots els oficials de la casa i que la relaxació en el rendiment de comptes sobre les seves actuacions feia proliferar els fraus i els abusos. La situació de manca de control, justificava plenament l'establiment d'unes normes que definissin cada càrrec, les seves funcions, les dependències jeràrquiques i les responsabilitats que cadascun tenia. Pel mateix motiu, les ordinacions explicitaven exactament quins i quants llibres havia de portar cada oficial i els assentaments que hi havia de fer, concretament, quatre llibres l'escrivà de ració, cinc llibres el rebedor i distribuïdor de monedes i tres llibres el racional o oïdor de comptes. Això es referia al sistema comptable. Respecte dels malalts, l'infermer havia de portar un registre d'entrades i moviments anomenat en el segle XV Llibre de la Infermeria. Tots aquests llibres de control es guardaven a l'arxiu de la institució que apareix ja organitzat amb aquest nom en el segle XVI per la necessitat que reconeixia tenir l'Hospital de trobar ràpidament els títols justificatius de rendes i llegats que significuessin algun ingrés per a la institució.

Les primeres ordinacions presenten l'infermer com un dels oficials més importants. Havia de residir a la casa i, tot i que no es considerava una condició imprescindible, solia ser un eclesiàstic. S'encarregava d'acollir els pobres malalts «graciosament», és a dir, amablement i, en un gest de clara simbologia evangèlica, els havia de rentar els peus. Un cop net el cos, els assignava un llit, els «prenia l'aigua» i s'ocupava que el prior o el rector de la capella els atengués espiritualment. Entre aquest rector i el mateix infermer havien d'interrogar els malalts sobre els seus béns, diners i deutes, i el lloc on els tenien o amagaven, així com sobre el seu nom, origen i «de quin art acostumaven obrar». Totes aquestes informacions havien de ser anotades escrupolosament en els llibres de l'infermer, tant per assegurança dels béns dels malalts com –i especialment– per defensar els drets de l'Hospital, si es donava el cas.

El fons de l'Hospital de la Santa Creu consta de milers d'unitats documentals (Fig. 1); de totes les sèries que formen aquest arxiu destaca precisament la dels registres d'entrades de malalts que contenen les dades de les enquestes fetes als pacients. Josep Danon, els va treballar parcialment en la seva monografia sobre l'Hospital (DANON 1978) on presenta unes taules estadístiques fins l'any 1615 sobre el nombre i la mortalitat dels pacients, ordenats per sexe, que presenten nombroses contradiccions i plantegen qüestions no resoltes avui. Altres investigadors també

s'hi han capbussat cercant informacions concretes, especialment els noms i origen dels malalts. Entre ells, Jordi Nadal i Emili Giralt (NADAL, GIRALT 2000) que van revisar tots els llibres dels segles XVI i XVII per trobar-hi francesos emigrats a Catalunya, o el mateix Pierre Vilar que també els va consultar per als capítols demogràfics de la seva obra (VILAR 1964-1968). Més modernament, Teresa Vinyoles des del 1980 ha treballat a fons els llibres d'infants abandonats (VINYOLES 1980, 2013) i Antoni Conejo els ha consultat intensament per a les seves investigacions sobre l'evolució arquitectònica de l'edifici (CONEJO 2002, 2003 i 2013). Igualment, han estat una font documental fonamental en la tesi d'Adrià Cases sobre els soldats hospitalitzats durant la Guerra de Successió (CASES 2012). Però no és la meua intenció fer una relació exhaustiva de la bibliografia, ja prou coneguda, de l'antic Hospital de la Santa Creu, sinó un estudi exclusiu dels seus llibres de malalts enfocat des de la seva vessant arxivística. Actualment, sota els auspicis de la Fundació Privada de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau i de la Biblioteca de Catalunya, els documents de l'Hospital estan descrits i oberts a la consulta pública a partir de la base de dades que es troba a les webs d'ambdues institucions.¹ Només la revisió d'aquests registres, ja proporciona una informació molt completa del contingut de cada llibre, de les dades dels malalts que s'hi recullen, de les dates, les notes de l'infermer, la llengua, l'extensió, les cambres que hi apareixen, l'existència d'altres documents relacionats, així com d'altres aspectes formals relatius a la conservació o a la relligadura. És, a hores d'ara, una eina de consulta imprescindible per a la història de l'Hospital. Cal dir també que la major part d'aquests antics llibres de malalts estan digitalitzats des de fa uns anys i es poden veure en imatges de gran qualitat a la Memòria Digital de Catalunya.² En les pàgines següents intentarem ordenar-los, classificar-los, comptabilitzar-los, i analitzar els seus continguts considerant com a llibres de malalts tots aquells que proporcionen informació sobre els interns de l'Hospital, és a dir, no tan sols els registres d'entrades, sinó també els de defuncions, els de declaracions de béns dels malalts, els d'infants abandonats, els de la seva col·locació amb famílies i els d'entrada de dements.

2. On són els llibres?

La documentació de l'Hospital de la Santa Creu està avui repartida entre l'Arxiu Històric de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau (AHSP) i l'Arxiu Històric de la Biblioteca de Catalunya (BC). La història d'aquesta divisió és coneguda: l'any 1918, amb motiu del trasllat d'edifici, l'Hospital de la Santa Creu va vendre part del seu arxiu a la Diputació de Barcelona que el va dipositar a la Biblioteca de Catalunya. Les dues institucions, conscients dels inconvenients que la fragmentació del fons suposa per als investigadors, col·laboren des de fa anys en projectes conjunts que volen oferir una informació completa i coherent als usuaris de l'arxiu hospitalari.

¹ http://www.bnc.cat/fonshistorichsc/formulari_fonshistorichsc [consulta 28/06/13]

² <http://mdc.cbuc.cat/cdm/search/collection/hospstcreu> [consulta 28/06/13]

Del conjunt de llibres de malalts comptabilitzats fins al segle XVIII, la major part (88%) són a la Biblioteca de Catalunya enfront de l'11,9%, quasi tots els d'infants expòsits, que es troben a l'Arxiu Històric de l'Hospital de Sant Pau.

3. Quants n'hi ha?

Considerem quatre tipologies bàsiques de llibres de malalts entre els segles XV i el XVIII: els llibres generals, els llibres d'expòsits, els llibres de difunts i els llibres dels orats. En capítols posteriors es descriuran les seves subdivisions i característiques particulars. Respecte del seu nombre d'unitats, es distribueixen segons la taula següent:

Tipologia	Unitats	Ubicació	Observacions	Cronologia
Llibres de malalts generals	173	BC	166 llibres d'entrades de malalts, tant paisans com soldats, tots digitalitzats, més 7 lligalls de registres de soldats entre 1770 i 1799	S. XV-XVIII
Llibres d'expòsits	29	AHSP (25) BC(4)		S. XV-XVII
Llibres de difunts	13	BC (12) AHSP (1)	11 llibres d'òbits, 1 llibre de "díxits" i 1 llibre de bosses de malalts i morts	S. XVI-XVIII
Llibres d'orats	3	BC		S: XVII
TOTAL	218	BC/AHSP	192 a la BC i 26 a AHSP	

4. Abast cronològic

Els llibres de malalts conservats es reparteixen cronològicament de forma molt irregular al llarg de la edat mitjana i moderna. Com queda de manifest en el gràfic 1, el major nombre de llibres es concentra en el segles XVII i XVIII.

4.1. Segle XV (Fig. 2)

Del segle XV només n'hi ha 5 llibres generals de malalts adults. El més antic és de 1457 i dels anteriors no hi ha notícia. Porta el títol de *Llibre segon de la infermeria* cosa que indica que n'hi havia un de primer que s'ha perdut. El llibre que segueix cronològicament és de 1473 marcant un buit de 16 anys, però després la sèrie va seguida fins el 1501. D'aquest segle també es conserven alguns llibres d'expòsits. A la Biblioteca de Catalunya hi ha dos llibres d'afermaments

o col·locació dels nens amb famílies. El primer va de l'any 1401 al 1447, i l'altre de 1490 a 1511. A l'Arxiu Històric de Sant Pau, n'hi ha quatre del segle XV, entre 1412 i 1490, amb llacunes tan importants com la de 1439 a 1488.

En total, del segle XV es conserven 11 llibres: 5 de malalts i 6 de nens abandonats

4.2. *Segle XVI*

Del segle XVI hi ha 27 llibres generals d'entrades de malalts. Van de 1539 a 1599. La centúria ja comença amb un buit de 37 anys en què no tenim dades de malalts a l'Hospital i segueix amb una altra llacuna entre 1542 i 1566. La resta dels llibres va més o menys seguida, amb algun buit de dos o tres anys. També s'hi ha d'afegir un llibre de bosses de malalts i morts (BC AH 194) que inclou els anys 1537 a 1549, set llibres d'expòsits i un llibre d'afermaments, a l'arxiu de Sant Pau, que va de 1507 a 1520.

En total, del segle XVI hi ha 35 llibres: 27 de malalts, un de bosses de malalts i 7 d'expòsits

4.3. *Segle XVII*

El segle XVII és el més complet pel que fa a llibres de malalts: n'hi ha 99 de generals que abracen de l'any 1600 a 1699, sense llacunes (BC AH 32 a BC AH 130). A més, se'ls hi han d'afegir els tres llibres d'orats, entre 1593 i 1702 que engloben el segle quasi completament, 8 llibres d'òbits (BC AH 169-176) i 14 llibres d'expòsits.

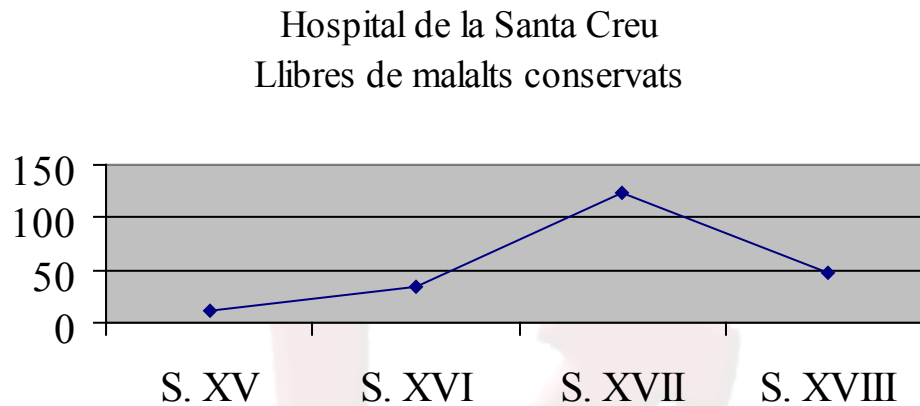
En total, del segle XVII hi ha 124 llibres, comptant 99 de paisans i soldats, 8 d'òbits, 3 d'orats i 14 de nens abandonats.

4.4. *Segle XVIII*

Del segle XVIII només hi ha llibres generals fins l'any 1765. Són 36 volums (BC AH 131-BC AH 166), que finalitzen bruscament amb un buit incomprensible fins l'any 1825. Hi ha una sèrie de llibres de soldats formada per 7 lligalls que contenen entre 25 i 50 plecs cadascun, entre els anys 1770 i el 1799 a la BC. D'altra banda, hi ha dos llibres d'òbits entre 1708 i 1758 també a la BC, més un llibre de díxits que es troba a l'arxiu de l'Hospital de Sant Pau. Curiosament, les entrades d'expòsits del segle XVIII, totes a l'Arxiu de l'Hospital de Sant Pau, no es van anotar en forma de registre enquadernat, o potser s'han perdut. Només es conserven tres carpetes que recullen una documentació variada, en part del segle XIX, relativa a l'admissió dels nens a l'Hospital, el seu bateig, la col·locació amb famílies i altres condicions administratives de les criatures.

Hi ha també dos llibres de dides que inclouen dades dels nens i que són els únics que comptarem tot i que el segon entra ja en el segle XIX.

En total, del segle XVIII es conserven 48 llibres: 36 de malalts adults, 7 lligalls de soldats, 2 llibres d'òbits, 1 de dïxits, i 2 llibres de dides i expòsits.

5. Tipologies

Es llibres dels malalts es poden agrupar en quatre tipus bàsics que són, els llibres generals d'entrades, els de difunts, els d'orats o bojós i els d'expòsits o nens abandonats.

5.1. Llibres generals d'entrada de malalts

Són aquells registres d'ingressos d'adults que apleguen paisans i soldats, de vegades per separat, de vegades junts. Són mixtes fins al segle XVII. A partir del XVIII els llibres diferencien sempre els soldats dels civils. Les dades que contenen es detallen en capítols següents.

5.1.1. Llibres de soldats (Fig. 3)

Els soldats van entrar a l'Hospital des dels inicis de la institució barrejats amb els paisans; en arribar el segle XVII s'obren llibres específics per a ells. El primer que s'esmenta com a pròpiament de soldats és de l'any 1639 i a partir de la segona meitat del segle XVII ja sovintegen, de manera que es pot dir que en aquest període es concentren la major part dels 22 llibres de soldats que hi ha en tot el segle XVII. A finals del segle XVII i durant la Guerra de Successió hi ha llibres específics per als soldats francesos, anglesos i portuguesos (BCAH 127, BCAH 136 i BCAH 139).

En total són 50 els volums de militars existents en el període estudiat. Solen contenir les mateixes dades que els llibres de civils o mixtes, però afegeixen normalment el nom del regiment de cada soldat.

5.1.2. *Estats de les jornades dels soldats*

Es tracta de registres d'ingrés de soldats, formats per plec ordenats mensualment. La sèrie total està formada per 10 lligalls (de BC AH 183 a BC AH 192) que van des de 1770 a 1809, dels quals set pertanyen al segle XVIII. Cada lligall té entre 24 i 48 plects.

5.1.3. *Llibres de paisans*

Amb la creació de llibres exclusius per a soldats, l'Hospital s'obligava a diferenciar-los, ja en el títol, dels que eren de civils o paisans, de manera que en el segle XVII dels 124 llibres que se'n conserven, 65 són exclusivament de paisans. I en el segle XVIII dels 48, 17 són de paisans.

5.2. *Llibres d'expòsits*³

Els llibres d'expòsits són els registres de criatures abandonades que arribaven a l'hospital per diferents vies, així com els que informaven de la seva posterior col·locació en la societat.

5.2.1. *Registres d'entrades (Fig. 4)*

Aquests llibres detallen el nom de la criatura, l'edat que té (n'hi ha des de un dia fins a 8 anys), el dia i l'hora en què fou deixada al torn de l'Hospital o les diverses formes d'ingrés: portades d'altres parròquies de Barcelona; transportades des de pobles del voltant, nascudes a l'Hospital de mare que hi ha mort («Johana Antonia, filla de una malalta qui és morta en la present casa, y dita infanta és nada y batejada assí»⁴); deixades pels seus pares que es comprometen a pagar i recollir-les, o dutes a l'Hospital per ciutadans que les han trobat al carrer. També descriuen la roba que vesteixen, transcriuen l'albarà que molts infants duen cosit a la roba i els objectes que l'acompanyen com una imatge, collarets, pedres... Els albarans solen ser força semblants entre si; indiquen si el nen és batejat i el seu nom, peticions de bon tracte a la criatura i promesa de recuperar-la i compensar l'Hospital: «Aquesta criatura ha nom Catherina. Donau-li bon recapte que bé serà satisfet».⁵ Un altre exemple: «Aquesta minyona és crestiana y ha nom Eulàlia, filla de bona mare y de bon pare, per temps serà demanada. Fet a tres de juliol Mil DXXXII».⁶

³ Sobre els nens expòsits, vegeu VINYOLES, GONZÁLEZ 1980, p. 191-285.

⁴ BC AH 695, f. 37

⁵ BC AH 695, f. 190

⁶ BC AH 695, f. 178

O aquest altre: «A x de janer nasqué aquesta criatura [Llorenç, d'un dia] y per no poder-la criar sa mare se portà al spital. Plàcie-us donar-li recapte y posar-la en memòria perquè quant la volran quitar la troben, y no és batejada; feu-la batejar. Son pare no és en la terra, que quant serà vengut ell lo quitarà. Feu que quant lo demane lo puga quitar».⁷

En paràgraf a part, s'escriu el nom de la dida que li han assignat, amb detall del lloc on viu i el nom del marit, i se sol afegir «a tota llet y for acostumat». Es detallen també els canvis de dida o si el nen és retornat a l'Hospital. Si la criatura mor, se n'especifica el dia però no la causa de la mort. Si ho fa a l'Hospital, és «la mare» o encarregada dels infants qui ho comunica a l'infermer. Les nombroses llacunes de la sèrie indiquen que amb tota seguretat se n'han perduts molts d'aquests llibres d'expòsits que solien abraçar entre un mínim de dos anys i un màxim de set, i els buits són notablement superiors: de 1507 a 1533 (26 anys); de 1536 a 1559 (33 anys) i de 1576 a 1587 (11 anys).

5.2.2. Llibres d'afermaments (Fig. 5)

Els llibres d'afermaments d'expòsits registraven la col·locació dels nens amb famílies, normalment a partir dels 6 anys, però sovint amb 2 o 3 anys, com a criades les nenes, com a aprenents els nens, amb unes condicions que es detallaven i es signaven davant notari. Si no es feia així, s'especificava «sense carta ni escrit». Es consignava el nom del notari, el temps que duraria el contracte –normalment entre 12 i 15 anys– i les quantitats que rebrien els nens en acabar-lo, que solien oscil·lar entre les 25 i les 30 lliures que a les noies els faria de dot.

Alguns llibres d'afermaments porten anotacions del seguiment que feia l'Hospital de la seva situació en la ciutat de Barcelona: si eren vius, si havien mort, si s'havien casat, si havien fugit, si estaven en bona situació, ben vestits i calçats, si s'havien retornat a l'Hospital, si no es trobaven, com passava sovint, si eren bons minyons, etc. Alguns cops apareix l'expressió: «li fan tant com pròpiament a sos infants» que indica casos d'adopcions de fet. De vegades es detalla el llibre d'expòsits i el foli on es van inscriure en arribar a l'Hospital.

5.3. Llibres d'orats

De llibres d'orats n'hi ha només tres i no són gaire diferents dels altres quant a les informacions que contenen dels ingressats: nom, edat, noms dels pares, estat civil, si tenen fills, la cambra on els posen i si van morir o van sortir de l'Hospital. Molt sovint no en detallen la roba. De vegades n'especificuen alguna informació complementària, com les circumstàncies del seu ingrés, si no parlen, si són simples, si els han trobat pel carrer «fent l'orat», etc. A un que l'havien portat lligat,

⁷ BC AH 695, f. 45

finalment el van deixar anar i «fou esborrat [del llibre] per no ésser estat més que una aflicció y no aver.se tornat orat». Cada llibre d'orats inclou més d'una dècada: BC AH 195 – 1593-1620 (18 anys); BC AH 196 – 1621-1646 (26 anys); BC AH 197 – 1649-1702 (53 anys).

La decisió de portar llibres específics dels malalts mentals només es dona en el segle XVII; abans i després es registraven juntament amb els altres malalts. En aquests casos només es pot saber que eren dementats per l'anotació de la cambra dels orats/orades que es posava al marge.

Els dementats no eren especialment nombrosos dins la població hospitalària. Els classificaven com a «orats», «furiosos», «innocents» o, de vegades, «bojos» o amb expressions com «va incórrer en bogeria».

Un recompte fet sobre el llibre d'orats BC AH 197 (1649-1702) indica que entre juny de 1649 i febrer de 1692, és a dir, en 43 anys i 9 mesos, van entrar a l'Hospital 239 homes i 205 dones, és a dir, 444 dementats que donen una mitjana aproximada de 10 per any i amb una distribució de gènere molt equilibrada (Fig. 6).

La procedència era eminentment catalana, amb presència, però, de 21 estrangers, especialment francesos (13), un portuguès, un armeni, dos de Flandes, un alemany, un irlandès... i 9 espanyols. Els ingressats solien ser força joves i s'hi barrejaven els soldats amb els civils. Molts d'ells morien poc temps després del seu ingrés, fet poc explicable per la seva joventut; potser d'infeccions hospitalàries, perquè el seu trastorn era en realitat alguna altra malaltia o per les feines servils que havien de fer els bojos a l'Hospital...

5.4. *Llibres de difunts*

Són els llibres en què es registraven els malalts que morien a l'Hospital o els llibres que servien per portar el control dels béns dels difunts. Els subdividim en llibres d'òbits, llibres de “díxits” i llibres de bosses de malalts.

5.4.1. *Llibres d'òbits*

Se'n conserven 11 d'aquests llibres, entre 1582 i 1758, tot i que trobem dades dels difunts també als llibres d'entrades, per exemple en el BC AH 4, de 1484 a 1492, que inclou unes llistes de difunts d'abril, maig i juny de l'any 1490, intercalades entre els malalts, anotant nom, ofici, sala i data de la mort. Normalment la informació de la mort s'anotava al marge en els llibres d'entrades i aquestes anotacions servien com un autèntic registre de defuncions. Els llibres d'òbits pròpiament dits, relacionaven els malalts que morien a l'Hospital, però només els que tenien alguns béns que l'Hospital pogués reclamar, és a dir, els malalts que havien fet declaracions (“díxits”) en el

moment de l'ingrés. En els primers d'aquests llibres s'inscrivien els malalts al verso del foli, i es deixava el recto del foli següent per afegir-hi els comentaris del procurador dels òbits. Aquest s'encarregava de visitar les persones o les cases on es guardaven els mobles, objectes personals, diners, aliments o béns dels morts, viatjant sovint fora de la ciutat per ocupar-s'en del traspàs a l'Hospital. El resultat de les seves gestions solia ser poc efectiu. Moltes vegades es trobava que la casa o les persones que havia declarat el malalt no existien o, encara més freqüentment, que els béns declarats no apareixien o eren d'un valor molt inferior al que s'explicitava en els "dixits" dels malalts. Les anotacions del procurador són explícites: «aquest està en plet», «la roba està cobrada», «no s'és trobada la capa», «ha fet testament y ha fet heretera la sua ànima», o bé «no ha volgut donar caxa ni roba per[què] l·a ha tengut molts mesos a sa casa malalta».

En els llibres d'òbits, cada assentament remet al foli del llibre d'entrades de malalts on s'ha inscrit el difunt en el moment d'ingressar a l'Hospital. El primer llibre d'òbits conservat és de 1582 i en la primera pàgina un text del 3 de juny d'aquell any explica que els administradors de l'Hospital, Carles Sagarriga, Jaume Cassador, canonges de la seu, i Galceran Burguès i de Santcliment, militar, i Joan Casademunt, mercader, reunits a l'Arxiu de l'Hospital i «inseguint los vestigis antichs de llurs antecessors» van decidir obrir aquesta sèrie de llibres d'òbits en els quals s'anotarien obligatòriament «tots los béns així mobles com immobles de les persones qui moririen en lo dit hospital per los dixits o codicils per ells fets».⁸

A partir del llibre d'òbits de 1733 ja no es consignen els béns dels malalts, i les llistes (Fig. 7) semblen correspondre a la totalitat de les defuncions. Només s'hi anota l'estat civil (minyons, fadrins/donzelles, casats i vidus), i en algun cas si és soldat o sergent. Els difunts estan separats en el llibre per sexe i per cambres i, dins cada cambrada, ordenats cronològicament pel mes de la mort. Remet als folis dels llibres d'entrades, i els numera a partir del dia que es fa l'inventari de guarda-roba de cada cambrada: «Se ha pasat guardarova de la Quadra de Febres als 10 de 8bre, essent administrador el Illtre Se Dn Salvador Clariana, canonge de la Iglesia Cathedral».⁹

Hi ha nombroses notes marginals que informen sobre la causa de la mort, la condició del malalt i incidències diverses: «ètico/a» (tísic), «rabioso/a», «orada», «govern» (expòsit) «llatse» (leprós), «de llet», «és viu/viva» (curios malentès en aquest cas), «entrà mort», etc.

A partir del nombre de folis que ocupa cada cambra en el llibre, es pot veure que el nombre de malalts que alberga és força equilibrat: 115 folis la de Sant Pere, 120 folis la de Sant Roc que acull tots els soldats, 125 folis la de les Febres, de dones, i 115 folis la de Santa Eulàlia, també de dones. Això fa pensar que la cabuda d'aquestes cambrades devia ser força semblant.

⁸ BC AH 167, f. 1

⁹ BC AH 178

5.4.2. *Llibres de díxits*

La major part dels “díxits” s’especifiquen en altres llibres: llibres d’òbits i díxits, o llibres d’entrades i díxits. Pròpiament d’aquests llibres només se’n conserva un, que va dels anys 1679 a 1730 i es guarda a l’arxiu de l’Hospital de Sant Pau.¹⁰ Aquest llibre porta per títol *Llibre dels díxits faran los malalts del present Hospital general, en poder del reverent Joseph Ansalada, prevere, vuy infermer* [...] té 89 folis i recull els béns, deutes, disposicions en cas de mort, etc., que els malalts declaren en ingressar a l’Hospital de la Santa Creu. De fet, és exactament igual que els primers llibres d’òbits. Al marge es remet al foli del llibre d’entrades de malalts corresponent.

5.4.3. *Llibres de les bosses de malalts (Fig. 8)*

Només se’n conserva un d’aquesta sèrie, entre 1537 i 1549 que porta per títol *Llibre de les bosses dels malalts morts en lo present Hospital de Sancta Creu de Barcelona. Comensant lo primer dia del mes de ffebrer, any Mil D xxxvii, per mi, Barthomeu Miquel, notari, escrivà de ració de la casa del dit Hospital*.¹¹ Recull els dipòsits (bosses) en diners dels malalts ingressats. En el text, s’indica el nom del malalt, el dia de l’entrada dels diners de mans de l’infermer, la quantitat, la cambra on fou instal·lat el malalt, i el foli del llibre d’entrades on consta el registre de l’ingrés. Una anotació al marge dret posa les equivalències d’escuts, pacífics, ducats, doblons, rals, i altres monedes de curs de diferents llocs i èpoques, en lliures, sous i diners. Al marge esquerre, s’indica el dia en què foren restituïts, si el malalt es curava, o que en foren trets si el malalt moria o s’utilitzaven per alguna altra cosa. Molt sovint, també, la nota “obiit”. En algun cas, es retornava al malalt una part dels diners perquè «els ha mester».

El llibre d’entrades de 1539 a 1541¹² presenta coincidència dels tres anys amb el *Llibre de les bosses*. Comparant les informacions es pot veure que, efectivament, alguns dels malalts que portaven diners, hi figuren; ara bé, hi ha pocs casos de coincidència perquè sovint els folis no concorden, el llibre de malalts fa salts cronològics, i no tots els que moren queden anotats al marge del llibre d’entrades. Tot plegat queda explicat per la nota que apareix al *Llibre de les bosses* (f. 102 v) que diu «a causa de la malaltia i mort de Mossèn Miquel no.s serve lo orde acostumat».

Alguns exemples: Però/Peyró den Coch, vaquer, de 50 anys, natural de Tarbes, que va ingressar a l’Hospital el 9 de març, i que hi va morir segons consta al *Llibre de les bosses* (f. 35v) –no ho anota el llibre d’entrades– duia un ducat d’or i 20 diners, que foren trets a 21 de mars. En canvi, Martí de Carasa (o Martin Carranza, segons el *Llibre de Bosses* f. 36), de 28 anys, natural de Biscaia, va entrar a l’Hospital el 9 de març sense diners (*Llibre de malalts*, f. 25) i va sortir el 12

10 AHSCSP Llibre de díxits Vol II, Inv. 6.1

11 BC AH 194

12 BC AH 6

d'abril recuperant la seva bossa amb 2 rals. Francina Farigola (Llibre de Malalts f. 26r), de 35 anys, de Pujalt (Segarra) va entrar a la cambra del Crucifix. No portava diners però sí un saltiri, altres peces de corall i un anell d'argent que va guardar l'escrivà de ració i que li foren restituïts quan marxà recuperada.

6. Dades que inclouen els llibres de malalts

Els llibres incorporen dades generals que es troben en quasi totes les tipologies:

6.1. *Índexs alfabètics* de noms de fonts, per exemple els llibres BC AH 20 al BC AH 24 que corresponen a finals del segle XVI i bona part dels llibres del XVII i alguns del XVIII. Normalment són a l'inici del llibre, però de vegades es troben al mig, com el BC AH 90.

6.2. *Nom de l'infermer*. Si bé els primers llibres del segle XV són anònims, a partir de 1485 l'infermer ja hi consta com a autor. Baltasar Arnau, prevere i infermer de l'Hospital, és el primer oficial que s'esmenta a sí mateix a la capçalera del llibre d'entrades de malalts.¹³ L'infermer Bernat Ferrer apareix per primer cop al llibre de 1714 a 1716,¹⁴ però en el llibre de 1724 a 1726 hi posa una nota al marge: «14 anys que só enfermer».¹⁵ Hauria començat la seva activitat, doncs, el 1711. I a partir d'aquí, de tant en tant anota els anys que fa que treballa a l'Hospital, fins l'any 1736 que diu que fa 25 anys que és infermer. En el llibre de 1738, ja hi apareix Pasqual Pérez ocupant el seu càrrec.

6.3. *Anys*. Generalment els llibres inclouen en el primer foli l'any que comencen. Després van posant el dia que entra cada malalt, sovint afegint el dia de la setmana. Quan canvia l'any, es fa constar al llibre, de vegades de manera molt evident, amb lletres ornamentades. En alguna ocasió, com als anys 1473-1479,¹⁶ les dates del mes que encapçala els folis no es correspon amb les dates de les entrades. També pot passar que els llibres facin salts cronològics com, per exemple, al BC AH 194, que en el f. 26 passa del març al juliol.

6.4. *Poemes i notes literàries* (Fig. 9). De vegades els llibres recullen alguns fragments literaris copiats, o bé obra pròpia de l'infermer. El cas més destacable és el de l'arxiver Sebastià Roger que insereix les seves composicions poètiques als fulls dels llibres de malalts.¹⁷ A les pàgines finals del llibre BC AH 22 (f. 200), es pot veure una part de l'Araucana d'Ercilla i al BC AH 10,

¹³ BC AH 5

¹⁴ BC AH 145

¹⁵ BC AH 151, f. 417v

¹⁶ BC AH 2

¹⁷ Vegeu TOLDRA 2012 i també http://mciem.iec.cat/veure.asp?id_manuscrits=362 <consulta 28/06/2013>

a la contracoberta posterior, l'infermer Joan Llauder escriu algunes sentències en vers: «Con fatigas y trabajos / buela el tiempo de corrida / y tras él va nuestra vida... ». En el llibre de soldats BC AH 107, de 1683-84, a la coberta posterior es reproduïxen els següents versos: «Si per ma gran bogeria / me ha volgut Déu fer mussol, / yo crech que no só tot sol. / que molts me fan companyia...» etc. Al BC AH 140, Llibre de paisans, de 1709-1710, en plena Guerra de Successió, al f. [1v] es llegeixen els següents versos: «Abrid la puerta, castellanos, / a aquel que el cetro enpuña, / que hos dará rey Cathaluña / y a él besaréis las manos». O bé, el BC AH 9 (1570-1571) que conté rodolins en llatí i castellà, com per exemple, «Qui bien está y mal escoge, por muxo mal que le venga, no se anoge».

6.5. *Notes* o comentaris d'esdeveniments de l'Hospital que escrivia l'infermer per memòria o curiositat, com ara la mort de servidors de la casa amb dades de la disposició dels seus béns i de les cerimònies d'enterrament.¹⁸ O bé al llibre BC AH 13, a la coberta anterior: «fas memoria com avuy, vigilia de Nadal ...de 1576, prestí a Jaume Molló de la parròquia d'Argentona, quatre lliures 15 sous...». I a la mateixa coberta, part superior: «a 11 de maig 1577, la muller de Alonso Penyaranda restitueix Caterina, filla de la present casa...» o «dilluns XI de mars de 1577 lo calderer ha portat una caldera per les bugades. Dix que pesava 18 ll.»

Alguns llibres incorporen notes de moviment d'interns a l'Hospital, com el BC AH57 on l'infermer Macià Moncalp anota referint-se a l'any 1630: «...són entrades malaltes 4.698 persones en dit any, justament contades, Y per que sia major edificació dels devots, sia notori com en dit any moriren en esta santa casa 1.006» o al BC AH 19, de l'any 1586: «a 31 de juliol, 486» o al f. 195r: «207 entrats en aquest mes» [de setembre].

Són comentaris que poden servir per refer la nòmina dels treballadors i oficials de l'Hospital, així com priors, administradors, arxivers, notaris, etc. També poden ser útils per saber alguns detalls de l'assistència als malalts, com la nota del llibre BC AH19 dels anys 1585-1586 que indica que a la cambra de les Febres s'acollien nens petits acompanyant les seves mares.

7. *Dades dels malalts ingressats*

7.1. *Noms*: els homes malalts s'inscriuen amb nom i cognom; els noms de les dones, sempre van amb la referència del marit. Alguns cops es posa el cognom del marit en femení.

7.2. *Procedència*: L'origen dels malalts és molt variat; vénen essencialment de pobles de Catalunya, però n'hi ha molts del sud de França, d'Itàlia, de Castella, Aragó i Andalusia. El lloc d'origen menys habitual és, precisament, Barcelona. Tot indica que els usuaris de l'Hospital formaven

¹⁸ BC AH 3, f. 199v i 200; BC AH 4, f. 298v

part de la població flotant que freqüentava la ciutat, soldats, treballadors, emigrants, gent de pas, majoritàriament homes, que emmalaltien a Barcelona i no tenien altre acolliment que l'Hospital.

7.3. *Pares*: Solen citar-se els noms dels pares dels malalts com a referència identificadora. En diverses ocasions el malalt no sap el nom dels seus pares i així s'expressa en el registre.

7.4. *Estat civil*: La major part dels malalts eren fadrins; també hi ha molts vidus i vídues. De casats n'hi ha pocs, igual que de donzelles. Quan la dona és casada s'indica el nom del marit. Hi ha una categoria curiosa que apareix alguna vegada per a les dones: ni viuda ni casada.

7.5. *Fills*: Quan els malalts ingressats a l'Hospital tenen fills, hi sol constar en el registre, sobretot al principi. Sovint es posava el nom dels fills.

7.6. *Malaltia*: De les malalties no sempre se'n dóna informació. Es fa en el primer llibre conservat (BCAH1, any 1457) i en algun altre. Les causes de l'ingrés a l'Hospital del *Llibre Primer* ja creen alguns dubtes: molts dels interns procedeixen de les galeres, com si això fos una malaltia i, de fet, constitueixen la tercera causa d'ingrés en el total anual amb 44 malalts que no devien estar molt greus perquè només en van morir tres. Altres internats són galiots, és a dir, forçats. Un l'han portat uns bastaixos que l'han tret del mar; un altre ha vingut «en pastera» perquè ha caigut de la gàbia de la galera. La resta dels llibres només donen informació solta sobre la causa de l'internament en alguna circumstància especial, sobretot si la persona és nafrada, o algun cop si es tracta d'un orat o d'una criatura. Josep Danon (DANON 1978, p. 77) recull el motiu de l'ingrés tal com apareix ressenyat en el primer llibre i en fa una taula estadística que reproduïxo:

(Vegeu Taula a la següent pàgina)

(BC AH 1) Any 1457

Malaltia	Ingressats	Morts
Febre	171	29
Apostema de cames	2	
Hidropesia	8	3
Dolor	3	1
Dolor articular	1	
Feridura	2	1
Fractures i traumatismes	2	
Ventrell	1	
Nafres	6	1
Vèrtola	63	42
Cames i peus	5	
Ronya	2	
Sarna	1	1
Vellesa	1	
Galeres	44	3
Del mar	3	1
No consta	32	9

7.7. *Edat*: En el primer llibre hi figura, però en el segon només de vegades, quan es tracta de malalts molt joves, o nens entre 8 i 15 anys. En el cinquè (1497-1501) es torna a ressenyar l'edat dels interns que, a partir de llavors, s'indica de manera irregular. En els llibres d'orats també s'especifica l'edat dels internats.

7.8. *Ofici*: Si no es tenen en compte els militars, els oficis que tenen els malalts són força variats; abunden sobretot els pagesos i els que es relacionen amb el mar, com mariners, galiots i pescadors. Hi ha molts treballadors en general però també esclaus, mendicants, dones públiques, sastres, forners, traginers, presoners i alguns oficials del mateix hospital (cambrers, pare dels orats, vicaris...) que emmalalteixen i moren allà, sovint deixant part dels seus béns a la institució.

7.9. *Roba*: La roba es descriu amb detall, no tan sols les diferents peces que porta cada malalt sinó també el color, la forma i la qualitat. Això es fa seguint les instruccions de les ordinacions de 1417 en les que es diu que el rector ha d' «interrogar e escutar be e diligentment si porta monedes en si; e après quins béns ha e en qual part seran... per ço que les dites monedes, robes e altres béns no prenguen mala via e que·l dit pobre pacient com serà guarit, ho puxa tot recobrar». I també les de 1571, reformades el 1667 i confirmades el 1707 «Item que quant entre algun malalt, dega lo Infermer notar o en sos llibres y assentar juntament tot lo que aporta ab claredat y expressió de sa bondat y qualitat, perquè no se puga defraudar cosa al malalt ni a la casa».

Podien ser peces bones, sotils, suficients, usades, dolentes, o molt dolentes. Molt sovint s'utilitzava per a la roba dolenta els termes «robotà», i «roba de bassa» o «basses» quan no tenia cap aprofitament per a l'Hospital en el cas que aquest la rebés pel dret que en tenia. En el segle XV el comprador s'encarregava de la venda de les robes dels malalts morts a l'Hospital sense hereus directes (BC AH 2, f. 4r).

7.10. *Pertinences*: S'indiquen igualment tots els objectes, joies d'argent, de corall, saltiris, un testament del pare del malalt (que guarda el procurador), llibres i també “brolaries” o “barboleries” que equivalen a brolleries o objectes sense valor.

7.11. *Diners*: La major part dels malalts no portaven diners quan ingressaven a l'Hospital. En aquest cas, l'expressió habitual en els llibres és «diners, no malla» o «sense diners». Alguns malalts sí que en portaven i aleshores podien fer tres coses: 1) declarar-los i lliurar-los, amb la qual cosa, es guardaven a l'arxiu, i si morien i no tenien hereus, se'ls quedava l'Hospital; 2) declarar-los i quedar-se'ls –fet que constava en el registre–; o bé 3) no declarar-los i amagar-los entre la roba. Així passava que, si morien, els oficials de l'Hospital els trobaven i en disposaven. Quant al paper de l'Hospital amb els diners dels malalts, podria ser que se'ls cobressin algunes de les despeses quan les podien pagar.

7.12. *“Dixits”*: Són les declaracions dels malalts sobre els béns que posseïen. L'Hospital en prenia nota per salvaguardar els interessos dels malalts i els seus propis. També declaraven els deutes que tenien o els que altres tenien amb ells. Igualment, per preveure la possibilitat que apareguessin persones que tenien drets sobre els dits béns, es prenia nota de l'estat civil i de l'existència o no de fills.

7.13. *Cambra de l'Hospital*: En el primer llibre conservat d'entrades de malalts, s'esmenten les cambres de Santa Maria, Sant Pere, Sant Miquel i Sant Jaume, per a homes, i Cambra Primera i Cambra Segona per a dones. Uns anys després, en els llibres BC AH 3 (1480-1483) i BC AH 5 (1497-1501), s'esmenta la cambra dels Innocents. Al llibre BCAH 4 (1484-1492) apareix una anomenada “cambra nova”. Les cambres de Santa Eulàlia i del Crucifix, de dones, es mencionen

per primer cop al llibre BC AH 6 (1539-1541), igual que la de Sant Roc, d'homes. En canvi desapareixen les cambres Primera i Segona, també de dones. Les de Santa Maria, Sant Pere, Sant Miquel i Sant Jaume, es mantenen igual.

L'any 1566, al llibre BC AH 7, apareix per primer cop la cambra de les Febres, de dones, i desapareix la del Crucifix. També desapareix la de Sant Miquel, d'homes. Uns anys després, al llibre BC AH 8 (1569-1570) només s'esmenten les cambres de Santa Maria, Sant Pere, Sant Jaume i Sant Roc, per a homes, i les de Febres i Santa Eulàlia, per a dones.

Aquestes set cambres es mantenen durant un llarg període. En el llibre BC AH 17, de 1582-83, fet per l'infermer Llauder, s'esmenta una nova cambra, la de l'Ardiaca, que torna a mencionar-se el 1585 (AH 18) sota una nova fórmula: cambra de «l'obra del Sr Ardiaca» (f. 82v). Aquest any apareixen altres mencions de cambres: la de les dides (f. 17v), torres (f. 52) «cambra del prior [o procurador?] «Sàrdica o sandica»?» (f. 146) que ja no s'esmenten en els llibres següents.

L'any de la gran pesta 1589-90, les cambres de l'Hospital segueixen essent les mateixes: Sant Pere, Santa Maria, Sant Jaume i Sant Roc per a homes, i Febres, Santa Eulàlia, i les orades, per a dones. Al llibre BCAH 22 (f. 125v), la sala de Sant Roc, potser per la situació d'emergència, acull indistintament homes i dones, i s'esmenta una altra «cambra nova» per a dones. Fins aquí, aquest seguiment de les cambres és només una petita mostra. Caldria donar-li continuïtat per a tot el període de funcionament de l'Hospital a partir de l'estudi dels llibres de malalts.

7.14. *Defunció*: Normalment s'indicava amb una creu vora el nom del malalt. En els llibres del segle XV s'afegia també la data de la mort amb l'expressió «morí a» tal dia de tal mes. Hi ha alguns llibres, però, que no compleixen amb aquesta norma d'assenyalar els difunts, com per exemple el que va de 1539 a 1541 (BC AH 6).

8. *Els Llibres de malalts i altres fonts històriques*

Sempre s'ha dit que l'Hospital era el mirall de la societat i de la vida de la ciutat on era ubicat; un banc de proves en miniatura que contenia tots els elements de la vida urbana i de les condicions socials del seu temps. Per tal de comprovar la idoneïtat dels llibres de malalts com a font històrica, he volgut fer algunes comprovacions puntuals que els comparen amb dietaris i cròniques de la mateixa època. La finalitat és observar si les dades que ens proporcionen els llibres de l'Hospital són, efectivament, un reflex exacte dels esdeveniments socials del seu entorn o bé les seves xifres no es poden prendre estrictament sense matisar-les prèviament amb altres informacions.

El primer llibre de malalts conté 346 inscripcions d'entrades entre el 10 de febrer i el 23 de novembre de 1457, de les quals 323 corresponen a homes i només 23 a dones. Dels homes, van

morir gairebé una quarta part mentre que de les dones ho va fer quasi la meitat. Precisament, l'any 1457 hi havia epidèmia de pesta bubònica a Barcelona des de la primavera i el *Dietari del Consell de Cent* (MANUAL 1892-1975, p. 237) ressenyava els morts per glànola des de maig fins al desembre. Però la mortalitat del 26,3% que es detecta a l'Hospital no és superior a la d'altres anys; fins i tot és molt inferior a la que es detecta en el llibre següent, del 1473, amb una mortalitat del 43,7% en un any sense epidèmia. Així i tot, l'any 1457 van entrar a la Santa Creu 63 malalts amb “vèrtola” (adenopaties causades per la pesta bubònica) i Danon comptabilitza 42 defuncions, és a dir, el 66,6%, una taxa molt ajustada, si no menor, a la mitjana de mortalitat que es calcula per a aquesta malaltia. El *Dietari del Consell de Cent*, quan tracta dels morts de la pesta parla dels tres centres que acollien els malalts: l'Hospital General, el convent dels Àngels i Sant Francesc de Paula. Només per posar un exemple, dels 3.313 morts de les diferents parròquies de Barcelona entre l'1 de juliol i el 15 d'agost de 1457, Sant Francesc de Paula en té 586, els Àngels 249 i l'Hospital 60, xifra que lliga més amb els 42 morts de vèrtoles que consten en el primer llibre d'entrades de malalts, tot i la diferència de 20 difunts. Sabem pel mateix *Dietari* que en la gran pesta de 1651-54, es va habilitar com a morberia al Convent de Jesús i que a l'Hospital només hi anaven els malalts comuns. L'any 1653, amb el revifament de la malaltia, els empestats són portats al convent de Natzaret. Això, evidentment, repercutia en les dades de mortalitat de l'Hospital. Igualment, és difícil explicar perquè el 1589, any de pesta negra a Barcelona, a l'Hospital només es consigna una mortalitat del 16%, una de les més baixes registrades; i l'any següent, el 18%. L'adequació de centres específics per acollir els contagiats durant les epidèmies és una explicació ben plausible de la baixa mortalitat a l'Hospital de la Santa Creu on, conscients que la pesta s'encomanava, evitaven barrejar els empestats amb els altres malalts.

Per veure la incidència que van tenir les alteracions socials ja conegudes en els ingressos a l'Hospital, he estudiat el llibre d'entrades del dia del Corpus de Sang (7 de juny de 1640) i els següents. Doncs bé, els greus fets que va patir Barcelona en aquells dies no queden gens reflectits en el llibre d'entrades (BC AH 66). Només hi ha 6 ingressos a l'Hospital aquell dia. A l'endemà, dia 8 de juny, continuaven els avalots i de les 12 entrades que es van produir, només una fou d'un segador que va morir el mateix dia. Com a anècdota curiosa, en el “dixit”, el desgraciat esmentava una Maria Calveta, tavernera, que coneixia un frare trinitari que li devia diners. Amb tota probabilitat seria la “Calveta” també tavernera que esmenta la *Crònica* de Miquel Parets (PARETS 2011, p. 373), tretada violentament de l'Hospital el 8 de juny i assassinada allà mateix pels segadors que l'acusaven d'haver causat la mort d'un company.

9. Morfologia dels llibres

9.1. Llengua

Els llibres d'entrades de malalts estan escrits en català fins el 1639-40 en què, per primer cop, es barregen el català i el castellà (BC AH 67). Dels 218 llibres totals, 145 són escrits totalment en català, 23 són escrits totalment en castellà, 19 són mixtes amb domini del català i 31 són mixtes amb domini del castellà.

9.2. Folis

La major part dels llibres tenen una foliació d'època, sovint amb salts o llacunes. Els dels segles XV i XVI presenten una mitjana de 200 folis per llibre. El gruix dels volums va augmentant fins als 350 folis en la primera meitat del XVII i, tot i que baixa a 263 folis de mitjana en la segona meitat del XVII, els del segle XVIII contenen 472 folis de mitjana. S'han sumat els folis dels 218 llibres de malalts amb un resultat aproximat de 65.000 folis totals. Calculant una mitjana de 10 malalts per foli, es pot deduir que els llibres de malalts de l'Hospital de la Santa Creu entre els segles XV i XVIII contenen les dades personals d'unes 650.000 persones.

9.3. Enquadernació (Fig. 10)

La major part dels llibres conserven les cobertes originals. Es tracta d'enquadernacions flexibles de cartera en pergamí, amb tanques de botó amb llaçada trenada que solen ser de pell adobada a l'alum. Les tanques porten un reforç de pergamí doble en la part interna de les cobertes. El cosit és a la vista amb cordill de cànem i reforços de pell al llom, de badana marró, per evitar el trencament del pergamí per culpa del cosit. Les enquadernacions del XVII i XVIII són les que es conserven pitjor. Algunes estan quasi totalment desaparegudes per l'acció dels rosegadors. Solen portar algun títol o assenyalar en la portada si els llibres són de paisans, de soldats o d'infants; de vegades s'hi ha dibuixat l'escut de l'Hospital, sobretot en les del segle XV. Sovint porten notes d'èpoques posteriors, comptes, frases o proves de ploma. De vegades els anys que abraça el llibre consten al llom. Las cobertes poden ser fetes amb documents notariais en pergamí aprofitat. En algun cas d'especial interès, els documents de les relligadures s'han recuperat i restaurat, substituint-los per cobertes de pergamí actual.

10. Conclusions

L'anàlisi acurada dels llibres dels malalts proporciona informacions substancials sobre el funcionament quotidià de l'Hospital de la Santa Creu, però alhora suscita nombroses qüestions que queden sense resposta i que haurien de recollir els nous projectes d'investigació d'història

hospitalària. Una d'elles és fins a quin punt són fiables totes les dades que afloren dels diferents volums sense comparar-les i passar-les pel filtre d'altres fonts històriques? És una qüestió complexa. L'observació dels llibres de malalts, d'altra banda, desperta nous temes de recerca, alguns de molt evidents. El nombre i la procedència dels interns, les seves edats, gènere i condició social, per exemple, són temes que no s'han treballat de forma completa fins ara. Tampoc s'ha pogut fer encara la narració definitiva de la història de l'edifici, les seves etapes de construcció, els seus artífexs i les fórmules arquitectòniques emprades. L'assistència directa als malalts, els cuidadors, els oficials, els metges i infermers, juntament amb els altres càrrecs administratius de l'Hospital, s'haurien d'identificar i estudiar des de la seva fundació per analitzar-ne l'origen i la seva evolució a través del temps. I tants altres temes, com ara els nivells de mortalitat, la incidència de les epidèmies i dels conflictes socials en la vida hospitalària, que són susceptibles d'investigació a partir d'aquests llibres tan abundosos en dades explícites i tan plens d'informacions difuses. Des del punt de vista arxivístic, cal preguntar-se si es van complir les ordinacions pel que fa als llibres comptables que havia de portar cada oficial de l'Hospital. Es podrien calcular, per les llacunes temporals existents, els volums que componien l'arxiu i que s'han extraviat per sempre? La sospita que les pèrdues han estat molt importants surt necessàriament d'una mirada atenta als llibres. Els buits que hi apareixen són com a dentegades que ens neguen una part de la història, però el material documental és encara prou ric per permetre treure un profit immens de les seves pàgines. Les dades personals de més de mig milió de pacients entre els segles XV i XVIII són a l'abast dels que les vulguin treballar. Els arxivers identifiquem, classifiquem, cataloguem i publiquem els documents. Els investigadors han de prendre ara el testimoni i començar una tasca de recerca que pot donar molts fruits.

Bibliografia

CASES IBÁÑEZ, Adrià, 2012. *Guerra i quotidianitat militar a la Catalunya del canvi dinàstic (1705-1714)* Tesi doctoral dirigida per Antonio Espino López. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.

CONEJO DA PENA, Antoni, 2013. “*Domus seu hospitale*”: *espais d’assistència i de salut a l’Edat Mitjana*. Barcelona: Universitat de Barcelona, Publicacions i Edicions, 2013.

— 2003. “Noves aportacions a l’evolució arquitectònica de l’Hospital de la Santa Creu de Barcelona, segles XVI - XVII” dins *El món urbà a la Corona d’Aragó de 1137 als decrets de Nova Planta*, p. 539-572.

— 2002. *Assistència i hospitalitat a l’Edat Mitjana. L’arquitectura dels hospitals catalans: del gòtic al primer renaixement*. Tesi doctoral dirigida per M. Rosa Terès. Universitat de Barcelona, 2002 http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/2006/HOSPITALS_V1.PDF;jsessionid=9BDAC5ABCF5C31A51EF5468E434C770B.tdx2?sequence=4 [Consulta juliol 2013].

DANON, Josep, 1978. *Visió històrica de l’Hospital General de Santa Creu de Barcelona*, Barcelona: Fundació Vives Casajuana.

MANUAL, 1892-1975. *Manual de novells ardots vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní*, 1892-1975. Barcelona: Imprempta de’n Henrich y Companyia.

NADAL, Jordi, GIRALT, Emili, 2000. *Immigració i redreç demogràfic: els francesos a la Catalunya dels segles XVI i XVII*, Vic: Eumo.

PARETS, Miquel, 2011. *Crònica*, Llibre I, vol I, Mª Rosa Margalef (ed), Barcelona: ed. Barcino.

TOLDRÀ, Maria, 2012. *Sebastià Roger, el primer arxiver de l’Hospital de la Santa Creu* a <http://www.bnc.cat/El-Blog-de-la-BC/Sebastia-Roger-arxiver-de-l-Hospital-de-la-Santa-Creu#comments> [Consulta juliol 2013].

TOWNSEND, Joseph, 1791. *A Journey through Spain in the years 1786 and 1787 : with particular attention to the agriculture, manufactures, commerce, population, taxes and revenue of that country, and remarks in passing through*, London: C. Dilly, p. 132. [http://books.google.es/books?vid=BNC:1001983726&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q=Hospital&f=false] [Consulta 10/06/2013].

VILAR, Pierre, 1964-1968. *Catalunya dins l’Espanya moderna: recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*, Barcelona: Edicions 62.

VINYOLES, Teresa, 2013. “L’esperança de vida dels infants de l’Hospital de la Santa Creu de Barcelona”, *Anuario de Estudios Medievales*, 43/1 enero-junio, p. 291-321.

VINYOLES, Teresa, GONZÁLEZ, Margarida, 1980. “Els infants abandonats a les portes de l’Hospital de Barcelona (anys 1426-1439)”, *Pobreza y asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, 2 vol., Barcelona: CSIC, p. 191-285.

Fig.1. Llibres d'entrades de malalts de l'Arxiu de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona. Biblioteca de Catalunya

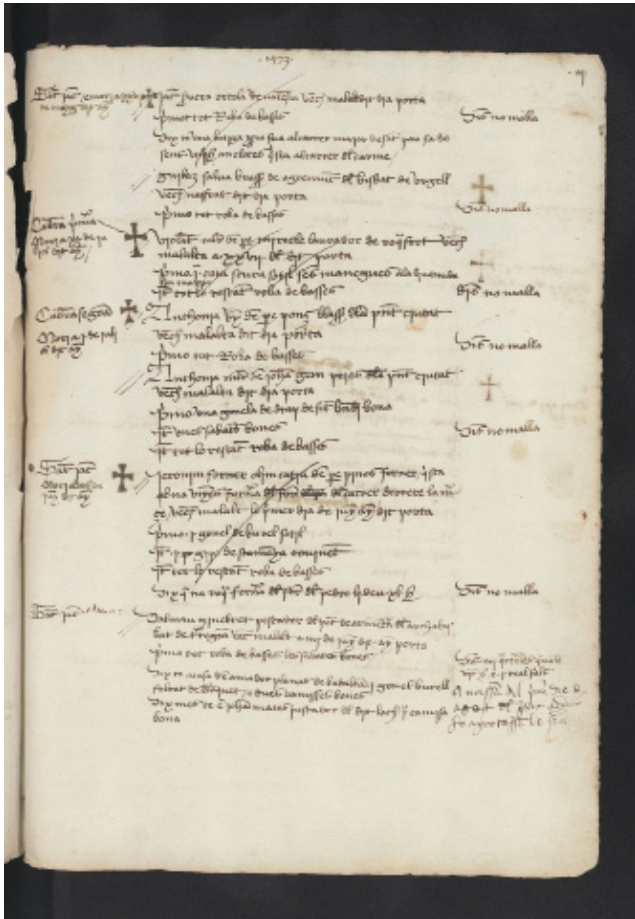

Fig.2. Llibre d'entrades de malalts de 1473 (BC AH 2)

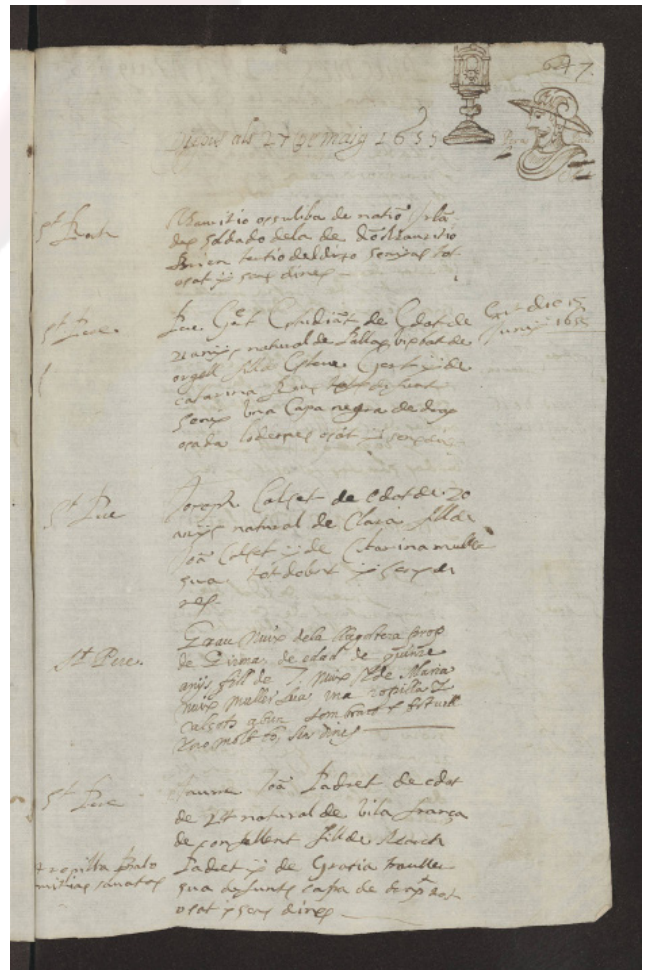

Fig.3. Llibre d'entrades de soldats, de 1654 a 1655. (BC AH 81, f. 647)

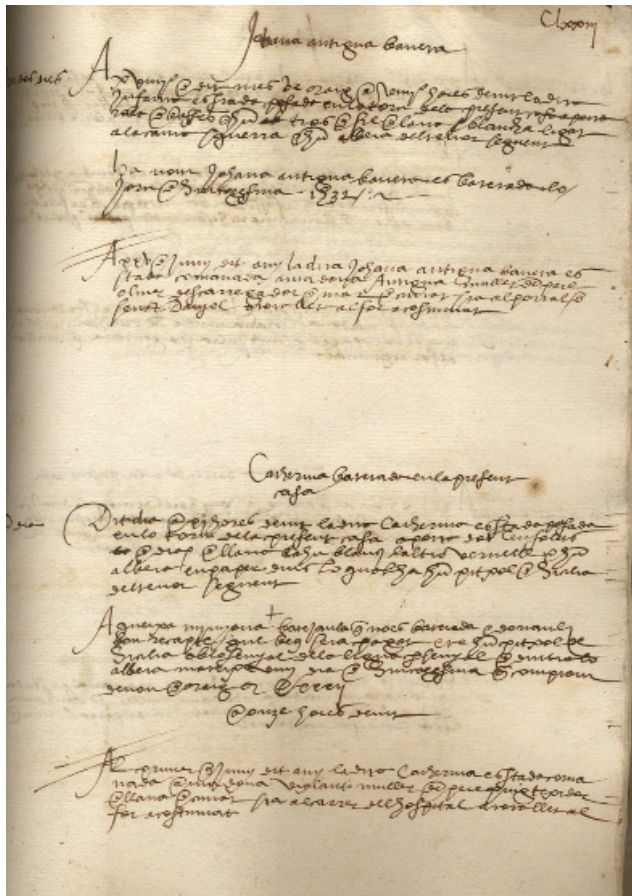

Fig.4. Llibre de entrada dels infants... (BC AH 696, f. 173)

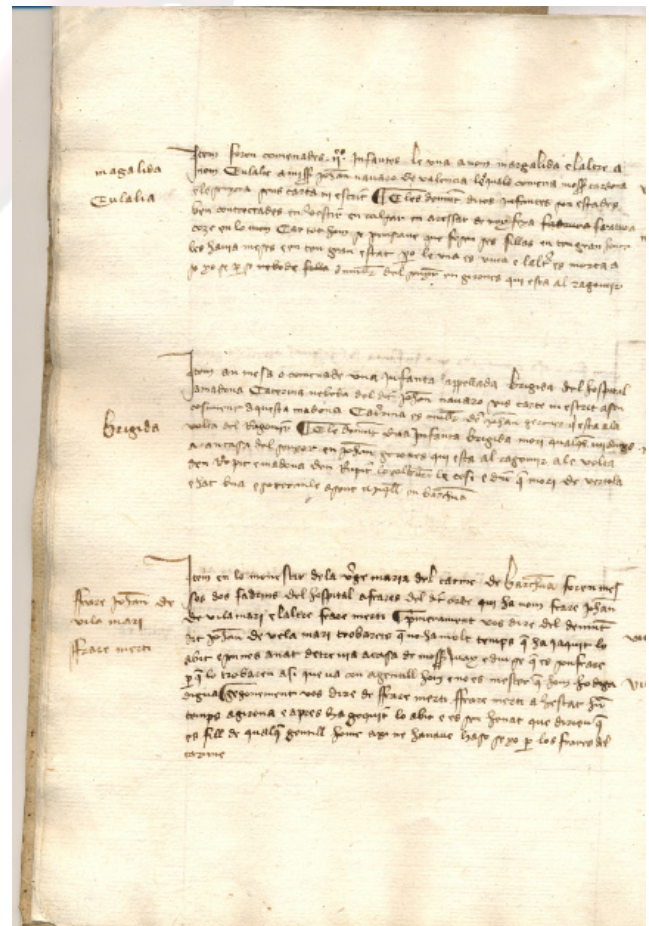

Fig.5. Llibre de afermaments de expositis i expositas... dels anys 1401 a 1446 (BC AH 696, f. 11)

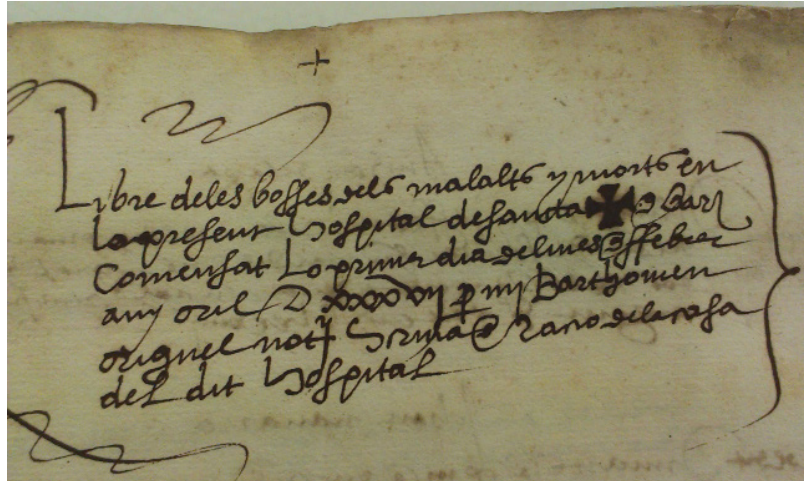

Fig.8. Llibre de les bosses dels malalts y morts... de 1537 a 1549 (BC AH 194)

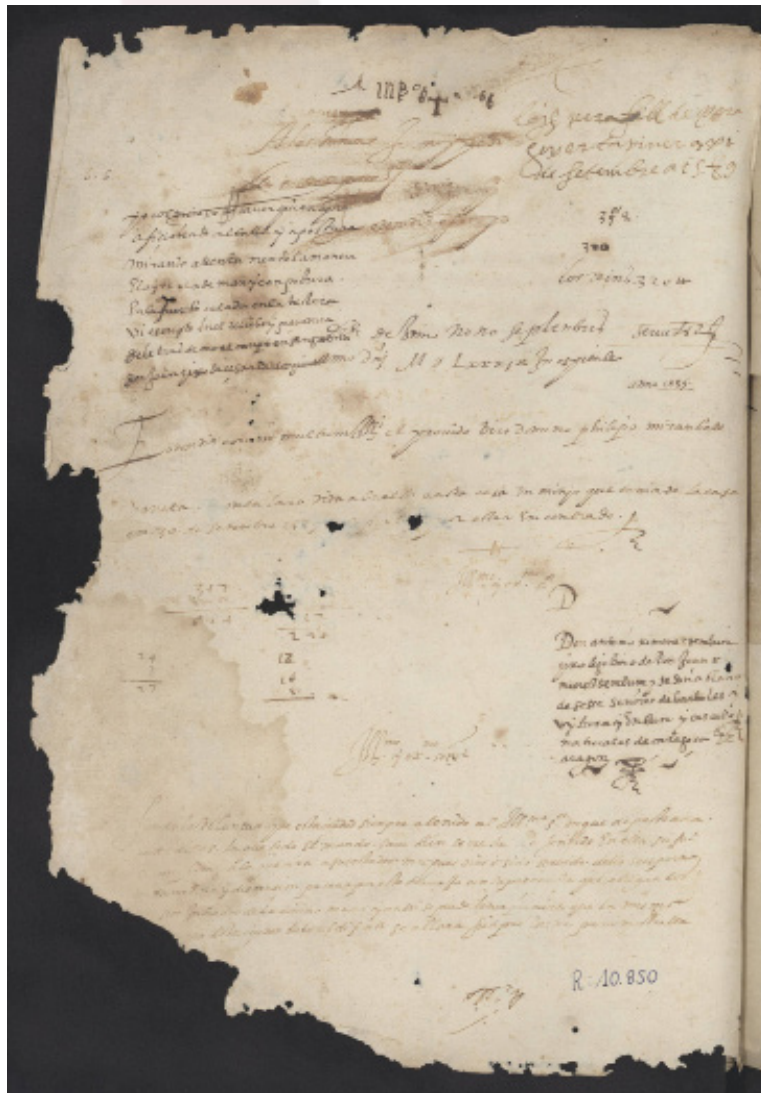

Fig.9. Llibre de malalts amb notes i poemes, de 1590 (BC AH 22)

Fig.10. Enquadernació original d'un llibre d'entrades de malalts, amb l'escut de l'Hospital (BC AH 4)